

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Visuomenė. Kasdienybės istorija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2018

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovių Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-18-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

ISBN 978-609-8183-45-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

KASDIENYBĖS ISTORIJS

VIENUOLIJŲ GYVENIMAS

Andrea Mariani

- Świat rzeczy jezuitów w nieświeżu i w słucku. Między wymogami życia zakonnego a tożsamością szlachecką ... 20
Daiktiskasis Nesvyžiaus ir Slucko jėzuitų pasaulis. Tarp dvasininko luomo reikalavimų ir bajoriškosios tapatybės. *Santrauka* ... 57

Martynas Jakulis

- Nobiles pauperes*: Vilniaus misionierių špitolės globotiniai XVIII a. ... 58
Nobiles pauperes: The Clientele of the Congregation of Mission Hospital in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 72

Asta Vaškeliėnė

- Etiketas ir buitinis reformuotoje XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorų edukacijoje: lyginamasis tyrimas ... 73
Etiquette and Household Routine in the Education of Piarists in the Second Half of the 18th Century in the Grand Duchy of Lithuania: Comparative Study. *Summary* ... 96

BAJORIŠKOJI ERDVĖ

Adam Stankevič

- Merkinės seniūno Mato Ogińskiego kasdienybė: ūkinių ir teisminių reikalų verpetuose ... 98
Daily Routine of Elder of Merkinė Mateusz Ogiński: in the Vortexes of Economic and Legal Matters. *Summary* ... 115

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1752–1813) gyvenimo ... 116
Daily Life of an Active Woman: Episode from the Life of Izabela Ludwika Borch Platerowa (1752–1813). *Summary* ... 143

Daiva Milinkevičiūtė

Tarp dviejų kolonų: XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų kasdienybė simbolikoje ... 144

Between Two Pillars: Daily Life in the Symbolism of the Late Eighteenth Century Masons of Vilnius. *Summary* ... 163

Marius Daraškevičius

„Magiškasis kambarys“: gyvybinga ir prisitaikanti vaistinėls tradicija

Lietuvos bajorų namuose ... 164

‘The Magical Room’: Lively and Adaptive Tradition of a Still Room in Manor Houses of the Lithuanian Nobles. *Summary* ... 195

KARIO KASDIENYBĖ

Valdas Rakutis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kasdieninio gyvenimo standartai 1764–1788 m. ... 198

Standards of Ordinary Life in the Armed Forces of the Grand Duchy of Lithuania in 1764–1788. *Summary* ... 217

Eduardas Brusokas

1794 m. sukilėlių viešieji renginiai Vilniuje ... 218

Public Events Held by the Rebels of 1794. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Rusų karininkija kasdieniniame ir šventiniame XVIII a. Vilniaus gyvenime: taikaus sugyvenimo regimybė ... 229

Russian Officers in Everyday and Festive Life in Eighteenth Century in Vilnius: the Semblance of Peaceful Coexistence. *Summary* ... 242

SOCIALINIAI RYŠIAI

Gintautas Sliesoriūnas

Lietuvos respublikonų suvažiavimai Vilniuje 1701 m.: bandymai įtvirtinti antisapieginio judėjimo iškovotą valdžią ... 246

1701 Lithuanian Republican Conventions in Vilnius: Attempts to Consolidate Power Won by the Anti-Sapegian Movement. *Summary* ... 268

Anna Lepalczyk

Situacija społeczna kowieńskich ewangelików augsburskich w świetle tumultu z 1765 roku ... 269

Kauno evangelikų liuteronų visuomeninė padėtis 1765 m. sąmyšio šviesoje. *Santrauka* ... 283

Piotr Pilarczyk

Modernizacja wymiaru sprawiedliwości. Reformy Sądu Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego (1765–1791) ... 284
Nuosprendžių modernizacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisijos teismo reformos 1765–1791 m. *Santrauka* ... 298

Domininkas Burba

Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės ... 299
Bridges and Ferries as Objects of Dispute and Crime Locations among Eighteenth Century Nobles of Vilnius District. *Summary* ... 317

Александр Довнар / Aleksandras Dounaras

Реформа управления города Высокое (Брестское воеводство) 1794 года ... 319
Lietuvos Aukštojo Bresto vaivadijoje valdymo reforma 1794 m. *Santrauka* ... 364

ANOTACIJOS

Domininkas Burba. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. – 384 p. ISBN 978-609-471-085-8 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 366

Wojciech Szafranski. *Józef Weyssenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017. – 573 p. ISBN 978-83-232-3203-2 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 368

Dariusz Rolnik. *Województwo mińskie i Jeleńscy w życiu publicznym Rzeczypospolitej w latach 1764–1795 w świetle ich korespondencji*, Katowice: Wydawnictwo uniwersytetu Śląskiego, 2018. – 238 p. ISBN 978-83-226-3124-9 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 371

Ilustracijų sąrašas ... 372

Asmenvardžių rodyklė ... 375

Vietovardžių rodyklė ... 387

TILTAI IR KELTAI KAIP XVIII AMŽIAUS VILNIAUS PAVIETO BAJORŲ TEISINIŲ GINČŲ OBJEKTAI IR NUSIKALTIMŲ ERDVĖS

DOMININKAS BURBA

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Anotacija. Tiltai ir keltai kaip XVIII a. Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės tapo pagrindine straipsnio tyrimo tema. Darbe, remiantis Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygoje esančiomis bylomis bei papildoma medžiaga, atskleidžiama, kiek dažnai būdavo minimi tiltai procesuose tiek dėl nesmurtinių, tiek dėl smurtinių nusikaltimų. Aiškinamasi, kurių rūšių smurtiniai nusikaltimai ant tiltų ar keltų buvo dažniausi. Taip pat sprendžiamos geografinės lokalizacijos ir statistiniai klausimai, svarstoma bendra tiltų situacija Vilniuje ir jo apylinkėse aštuonioliktame šimtmetyje.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus pavietas, pilies teismas, žemės teismas, nusikaltimai, bajorai, valstiečiai, tiltai, keltai, perkėlos.

Tiriant nusikalstamumo reiškinį ir kitus teisinius konfliktus praeityje, svarbu akcentuoti jų erdvės klausimą¹. Bajorų nusikaltimai XVIII a. Vilniaus paviete vykdavo miestuose, kaimuose, miesteliuose, viešajame kelyje. Makroerdvė reikšminga siekiant atskleisti tokias problemas, kaip antai, kiek XVIII a. bajorai ir jų pavaldiniai praleisdavo kaime ar mieste. Tiriant XVIII a. smurtinių nusikaltimų tendencijas Vilniaus paviete, pavyko nustatyti, kad jeigu šimtmečio pradžioje absoliuti dauguma nusikaltimų faktų užfiksuoti kaimo, miestelio erdvėje, tai jau paskutiniame trečdalyje ši tendencija nebuvo tokia ryški ir bajorų smurtas šalies sostinės – Vilniaus miesto – erdvėje buvo žymiai dažnesnis nei amžiaus pradžioje.

Plati išlikusi medžiaga leidžia pasekti ir nusikaltimų mikroerdvės tendencijas. Galima preliminariai apskaičiuoti ar bent jau fiksuoti, kiek, pavyzdžiui, nusikaltimų vykdavo ieškovui atėjus pas atsakovą į svečius, kiek ieškovui pasikvietus atsakovą pas save; kiek nusikaltimų vykdavo bažnyčių ar vienuolynų, kapinių teritorijoje, kiek karčemose, smuklėse, vyninėse ar kavinėse, miškuose ar laukuose. Iš pirmo žvilgsnio – tai buitinės smulkmenos, tačiau iš šių smulkmenų susideda mozaika, padedanti pažinti to meto visuomenės santykius. Tiltai, lieptai ir keltai per Vilniaus pavieto vandens telkinius – irgi mikroerdvės objektai. Tokio

¹ Apie bajorų smurtinius nusikaltimus XVIII a. Vilniaus paviete, šaltinių bei tyrimo problematiką ir jų erdvę žr. Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.

pobūdžio informacija daug pasako apie bajorų ir jų pavaldinių dešimtinį (t. y. peržengiantį socialines normas) elgesį, bet ne tik apie jį. Tiriant tiltus kaip smurtinio nusikaltimo erdvę galima surasti duomenų, kurie plačiau atskleidžia nusikaltimų aplinkybes. Jie gali būti naudingi, svarstant to meto visuomenės komunikacijos klausimus, galima pamąstyti, kiek dažnai bajorai ar jų pavaldiniai susitikdavo ant tiltų ir smurtaudavo. Taip pat mokslui svarbi tilto kaip technikos paminklo reikšmė Vilniuje ir jo apylinkėse.

Praeityje upių svarba buvo ne menkesnė, o kai kuriais atvejais ir žymiai didesnė nei šiandien. Valstybės įstatymai reguliavo tiltų eksploataciją. Jau Trečiajame Lietuvos Statute buvo nurodyta, kad negalima savavališkai imti muitų ant tiltų (kaip ir keliuose, upėse, karčemosose bei kitur)². Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais Vilnius buvo gana didelis uostas, vytinės ir didesnės laivai, vadinamieji strugai, gabendavo į miestą ir iš jo išveždavo prekes, vandens keliais būdavo aprūpinami ir netoli vandenų buvę Vilniaus pavieto miesteliai bei kaimai – to meto didikų, bajorų, dvasininkų, vienuolynų valdos. Upėmis plukdyta mediena. Upė ne tik jungdavo, bet ir skirdavo, per Nerį ilgą laiką egzistavo tik vienas Žalio tuntas, kadaise vadintas ir Mūriniu, o persikėlimas į kitą krantą buvo sudėtingas procesas, ypač pavasarį ir rudenį. Per pavietą tekėjo Šventosios intakas Širvinta, Neries intakas Veržuva (Varžuvka, Verže), Visinčios intakas Kamena ir kitos upės, buvo gausu ežerų. Prie jų buvę tiltai ir keltai taip pat tapo nusikaltimų erdvėmis ir šio straipsnio objektais.

Tad šiuo straipsniu siekiama atskleisti bajorų nusikaltimų ant tiltų bei keltų specifiką Vilniaus paviete XVIII a. Darbe bus parodoma tiltų ir keltų kaip teisinių ginčų objektų ir smurtinių nusikaltimų erdvės problematika, aiškinamasi, kurių tipų nusikaltimai vykdavo ant tiltų ir keltų, nagrinėjama, kuriose Vilniaus pavieto vietovėse kildavo tokio pobūdžio konfliktų, nustatomos jų statistikos tendencijos ir jos lyginamos su bendromis visame paviete.

Į tiltus kaip technikos istorijos objektus Lietuvos praeityje istoriografijoje jau atkreiptas dėmesys, bet dauguma šių darbų apima arba žymiai ankstyvesnę epochą, pavyzdžiui, Laimonto Karaliaus darbas³, ar specialiai tiltams neskirti, bet apie juos daug informacijos pateikta Tomo Čelkio straipsniuose apie kelius ankstyvosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiu⁴. Apie Kauno tiltus XVIII ir

2 *Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego: Naprzod, za Naiśnieyszego Hospodara Krola Jegomosci Zygmunta III. w Krakowie w Roku 1588*, w Wilnie: w Drukarni J. K. M. Akademickiey Societatis Jesu, 1744, p. 28–31; *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарый*, Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1989, p. 97–99.

3 Laimontas Karalius, Tiltai, pervaziuojamieji perkolai, kamšos, pagrandos, mediniai grindiniai, pylimai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sausumos keliuose XVI amžiuje, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2008, Nr. 1, p. 5–25.

4 Tomas Čelkis, Keliausi po viduramžių Lietuvą. I: XIII–XV a. pirmosios pusės sausumos kelių samprata, in: *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 2 (92), p. 61–76; Idem, Keliausi po viduramžių Lietuvą. II: XIII–XV amžiaus pradžios karo žygių sąlygos, in: *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 3 (93),

XIX a. rašė Liudas Glemža⁵. Daug svarbios informacijos šia tema nurodė Martynas Jakulis, savo disertacijoje nagrinėjęs tiltus kaip pajamas Vilniaus špitolėms teikiančius ūkinės paskirties objektus⁶. Publikacijos problematikai dar tolimesni žymiai vėlyvesnį laikotarpį pristatantys darbai, kurių specifika visai kita⁷. Šiais darbais, išskyrus M. Jakulio disertaciją, tyrime sudėtinga pasinaudoti – techninės tiltų statybos ir priežiūros problematika, jų reikšmė to meto komunikacijos sistemoje nėra svarbiausios temos šiame darbe, nors apie jas taip pat bus užsimenama. Pateikiamoje publikacijoje tiriama žmonių veikla (t. y. smurtavimas, tilto sunaikinimas) bei tilto kaip nuosavybės objekto klausimai Vilniaus paviete XVIII a.

GINČAI DĖL STATYBŲ XVIII A. Vilniuje, taip pat gana ilga byla dėl Karališkojo malūno aprašyta straipsnyje apie konfliktus dėl statybų ir pastatų priežiūros⁸. Bet vandens malūnai, užtvankos, perkolai dėl savo specifiškumo šiame straipsnyje netiriami. Taip pat neįtraukiamos bylos, kuriose pasakojama apie nusikaltimus ant užšalusių ežerų ar laivuose, ant sielių; tai galbūt ateities studijų objektai.

Darbo šaltiniai – Lietuvos valstybės istorijos archyve esančios Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismo knygos, tiesa, tyrimo metu rasta ir papildomos informacijos – privačių bei oficialių laiškų. Darbo chronologija – 1717–1795 m., bet be karalių privilegijų, seimų konstitucijų iš ankstyvesnių epochų kai kada nebūtų įmanoma atskleisti konfliktų pusių argumentacijos XVIII a., tad šie dokumentai taip pat įtraukiami. Taip pat panaudojami ir vėlesni dokumentai, netgi jau peržengiantys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės epochą. Kaip minėta anksčiau, daugelis šaltinotyros ir nusikalstamumo tyrimo praeityje aspektų ir klausimų jau nagrinėti neseniai pasirodžiusioje monografijoje ir kitose publikacijose, todėl šioms problemoms atskleisti neskiriama pernelyg daug vietos. Dvasininkai bei vienuoliai darbe neišskiriami iš bajorų luomo atstovų. Būtina pabrėžti, kad tiltai,

p. 125–137; Idem, Stan dróg ładowych i struktura systemu połączeń w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XV–XVII wieku, in: *Zapiski historyczne*, 2014, t. LXXIX/3, p. 39–61; Idem, „Valdovo keliai“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorinės struktūros sandaroje XV–XVI amžiuje, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*. Straipsnių rinkinys, sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 247–259.

5 Liudas Glemža, Pirmieji Nemuno tiltai Kaune. Prieiga per internetą: <http://kaunosenamiestis.auc.lt/lt/paieska/objektas/1658/pirmieji-nemuno-tiltai-kaune>.

6 Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.* Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016, p. 242–248.

7 Pateikiamos tik kelios pozicijos apie tiltų istoriją po pramonės perversmo. Iš esmės tai – fotoalbumai, istorijos aprašymai šiose knygose dažniausiai nevyrauja, žr. Vytautas Viršilas, *Lietuvos tiltai = The bridges of Lithuania: [fotoalbumas]*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1998; *Žvilgsnis į Lietuvos tiltus = Acquaintance with Lithuanian bridges: iš Henriko Adolfo Kebeikio kolekcijos*, Kaunas: Uždaroji dizaino ir leidybos akcinė bendrovė, 2004; Dainius Junevičius, *Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos*, Vilnius: Versus aureus, 2013.

8 Domininkas Burba, Vilniaus kapitulos dvasininkai konfliktų dėl statybų ir pastatų priežiūros Vilniuje XVIII a. pabaigoje [metu], in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje. Miesto erdvė*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007, p. 72–83.

keltai – gana smulkūs objektai, didžiulė medžiagos apimtis lėmė, kad galbūt ne visos bylos, kuriose jie buvo minimi, užfiksuotos ir panaudotos, statistiniai duomenys kol kas gana preliminarūs, bet ir šie pateikti atvejai parodo tam tikras tendencijas. Siekiama pristatyti ir nagrinėti visas situacijas, kuriose minėti teisiniai konfliktai dėl tiltų ar jie įvardijami kaip nusikaltimų erdvės.

Tiltų paminėjimai bylose ir nesmurtiniai nusikaltimai

Žinių apie tiltus ir keltus bylose randama neretai, bet didžioji dauguma tokių paminėjimų nėra smurtiniai nusikaltimai. Dažniausiai dokumentuose, kuriuose minimi tiltai, būdavo tik nurodoma konkreti nekilnojamojo turto objektų, visų pirma namų, vieta. Pavyzdžiui, 1740 m. Vilniaus pavieto stovyklininkas Ignotas Oginskis teisėsi dėl skriaudos savo pavaldiniui Ignotui Mackevičiui. Šis žmogus, atvykęs iš Borisovo seniūnijos, apsistojo ir prasigyveno Vilniuje. Jis sukauptė pinigų iš prekybos ir įsigijo dvejus namus: vieną miesto žemėje „šalia Švč. Trejybės bažnyčios špitolės ir Mūrinio [Žaliojo] tilto“, kitą „už Neries, taip pat miesto žemėje prie Mūrinio tilto“⁹. Tokių paminėjimų gausu, ypač pardavimo bylose.

1756 m. Vilniaus pilies teisme patvirtintas dar 1672 m. rugpjūčio 21 d. sutarimas tarp Švč. Trejybės bažnyčios klebono Simono Kazimiero Radzevičiaus ir Vilniaus žydų kahalos neimti mokesčių ir netrukdyti gabenti žydų mirusiųosius per tiltą arba per Nerį¹⁰. Matyt, šis klausimas žydų bendruomenei liko aktualus ir aštuonioliktame šimtmetyje.

1779 m. įvyko procesas, kuriame išryškėjo skirtingi interesai, bet teisiniu konfliktu su kaltinimais jo pavadinti negalima. Lietuvos vyriausiosios mokyklos rektorius ir Švč. Trejybės bažnyčios ir špitolės klebonas Jonas Ševaljė (*Jan Chevalier*) bei Vilniaus miesto magistratas kreipėsi į teismą. Proceso pradžia byloje nurodyta dar 1739 m. gegužės 28 d., kai tarp Lietuvos išdininko Jono Mykolo Solohubo (*Jan Michal Sollohub*)¹¹ ir tuometinio Švč. Trejybės bažnyčios ir špitolės klebono Juozapo Donato (*Józef Donat*) bei Vilniaus miesto magistrato buvo pasirašytas kontraktas. Jame numatyta, kad išdininkas „dėl sostinės

9 1741 m. sausio 5 d. Vilniaus pavieto stovyklininko Ignoto Oginskio skundas prieš Valkavisko pavieto taurininką Teofilį Puchalą Civinskį (*Teofil Puchala Civiński*), 1741 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. SA, b. 4753, l. 28–29v; Domininkas Burba, Informacija apie kunigaikščių Oginskių giminę iš XVIII a. Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygų (ekonominiai santykiai ir smurtiniai nusikaltimai), in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, d. 2. Mokslo straipsnių rinkinys, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 212–213.

10 1756 m. rugpjūčio 23 d. išrašas iš susitaikymo rašto tarp Vilniaus kahalos ir Švč. Trejybės bažnyčios, 1756 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4768, l. 332–332v.

11 J. M. Solohubo pastangas tvarkyti tiltą ir Švč. Trejybės špitolės rėmimą savo disertacijoje minėjo ir M. Jakulis, žr. Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.*, p. 246.

miesto Vilniaus ir visos provincijos naudos“ įsipareigojo ir ėmėsi savo lėšomis statyti tiltą per „uosto upę Nerį“. Sutartyje nurodyta, kad pajamos, gautos už naudojimąsi tiltu, bus skiriamos Švč. Trejybės bažnyčios špitolei. 1741 m. tiltas jau buvo pastatytas, išdininkas savo lėšomis jį remontavo ir teikė jas špitolei. Bet po išdininko mirties jo sūnus, Vitebsko vaivada Juozapas Antanas Davainis Solohubas (*Józef Antoni Dewoyno / Dowoyno Solłohub*), atsisakė tvarkyti šį komunikacijos objektą ir skirti lėšų špitolei, todėl tiltą, vadinamą Žaliuoju, perdavė Vilniaus miesto magistratui bei Švč. Trejybės bažnyčios špitolei¹², laiduodamas 30 000 auksinų suma. Sprendimas atsisakyti buvo patvirtintas 1779 m. kovo 8 d. Varšuvos pavieto pilies teisme¹³.

Yra ir tiesiog keltus paminėtos informacijos. Jau ne vienoje publikacijoje apie nusikaltimų istoriją minėtas Vilniaus bonifratų procesas prieš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakamarių ir artilerijos generolą Ernestą Denhofą (*Ernest Denhof*) 1724 m.¹⁴ Šioje byloje rašoma, kad vienuolių tarnas iš Šukštulių

12. Šios špitolės prie Švč. Trejybės (Dievo Gailestingumo) bažnyčios įsteigėju laikomas Vilniaus pavieto pilininkas Ulrichas Hozijus (*Ulryk Hozjusz, Ulryk Hose*). Ligoniais rūpinosi vienuoliai dominikonai. Išlikusi minėta privilegija. Apie tai, kad iš tilto gaunamos pajamos turi būti skirtos šiai špitolei, minėta 1621 m. Abiejų Tautų Respublikos karūnacinio seimo konstitucijoje, žr. 1536 m. rugpjūčio 6 d. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Žygimanto Senojo privilegija Vilniaus pavieto pilininkui Ulrikui Hozijui, *Zbior praw y przywilejow miastu stolecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych: Na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ulozony y wydany / przez Piotra Dubinskiego Burmistrza Wileńskiego*, w Wilnie: w Drukarni J. K. Męi przy Akademij, 1788, p. 38–44; 1536 m. rugpjūčio 6 d. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo privilegija Vilniaus pavieto pilininkui Ulrikui Hozijui, *Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, Акты Виленскаго магистрата и магдебургии*, Вильна: Русский почин, 1879, t. 10, p. 239–243; Konstytucje Wielkiego Xięstwa Litewskiego, in: *Volumina Legum*, t. III, *przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego: Ab anno 1609 ad annum 1640*, Petersburg: nakładem i drukiem J. Ohryzki, 1859, p. 208–209; J. D., Wiadomość historyczna o założeniu i funduszach dawnego szpitala ś. Trojcy w Wilnie, in: *Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskoleniu jey służącemi*, Wilno, 1820, t. I, Nr. 5, p. 243–251; Władysław Zahorski, Pierwsze szpitale wileńskie (Kartka z historii Szpitalnictwa w Wilnie), in: *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, Wilno, 1925, s. 1–II, p. 67; Raimonda Ragauskienė, XVI a. Vilniaus pilininkai: kolektyvinis portretas, in: *Lietuvos pilys*, 2009, Nr. 5, p. 132; Morta Baužienė, *Pasižvalgymas po senojo Vilniaus mūrus*, Vilnius: Savastis, 2012, p. 314; Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.*, p. 242–243.
13. 1779 m. lapkričio 12 d. perdavimo akto patvirtinimas, 1779–1780 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4794, l. 676–676v; 1779 m. lapkričio 12 d. perdavimo akto patvirtinimas, *Ibid.*, l. 684–687v; 1779 m. lapkričio 12 d. Vitebsko vaivados Juozapo Davainio Solohubo įgaliojimas Lietuvos artilerijos pulkininkui Tadui Stetkevičiui (*Tadeusz Stetkiewicz*), *Ibid.*, l. 688–689v.
14. Domininkas Burba, Bajorų pasauliečių ir katalikų dvasininkų bei vienuolių teisinių ginčų ir konfliktų specifika Vilniaus mieste XVIII amžiuje, in: *Darbai ir dienos*, 2014, t. 61, p. 291–292; Idem, Plėšimo samprata XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų byloje: terminologijos, ryšių su kitais nusikaltimais ir erdvės klausimai, in: *Istorija*, 2014, t. 95, Nr. 3, p. 33; Idem, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 234–235.

(Šiukštulės) (netoli Verkių)¹⁵ palivarko su medienos kroviniu iš minėtų valdų persikėlė ties Verkiais¹⁶ į Vilnių ir traukė link Antakalnio¹⁷.

Visgi teismų knygoose randama ne tik tiltų paminėjimų, bet ir nesmurtinių nusikaltimų, pavyzdžiui, ginčų dėl nuosavybės. Reikia pripažinti, kad šiame darbe nusikaltimų skirstymas į smurtinius ir nesmurtinius kiek sąlygiškas, kadangi neretai atsitikdavo, kad smurto priežastis buvo nesutarimai dėl žemių, valdų, sklypų paviete bei Vilniaus mieste, kuriuose buvo tiltas, ypač vykstant ilgalaikiams giminių konfliktams.

Pavyzdžiui, 1748 m. byloje dėl nuosavybės dalyvavo Ukmergės, Kupiškio ir Pienionių seniūnas Benediktas Tyzenhauzas, kuris skundėsi, kad Vilniaus kanauninkas Karolis Karpis naktį iš 1748 m. lapkričio 9 d. į lapkričio 10 d. su pagalbininkais užpuolė sklypą Paplaujoje (Paupyje)¹⁸ ir sunaikino tiltą per Vilnią – liepė jį sukapti ir sugriauti. Anot ieškovo, kanauninkas neteisėtai sau priskyrė sklypą abiejuose upės pusėse, nors jis priklausė ne jam, o B. Tyzenhauzui, kas buvo patvirtinta pilies teismo pareigūno vaznio Jurgio Neseckio (*Jerzy Niesiecki*)¹⁹.

1757 m. dėl trukdymų, tilto sugriovimo Vilniaus jėzuitų naujokynas protestavo prieš Gečionių (?) (dabartiniame Anykščių rajone) seniūną Kazimierą

15 Šią valdą minėjo ir bonifratų istorijos tyrėjas Stefanas Rosiakas (*Stefan Rosiak*), žr. Stefan Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie (1635–1843–1924): szkic z dziejów opieki społecznej w Wilnie*, Wilno: wydane staraniem Konwentu Wileńskiego O. O. Bonifratrów, 1928, p. 35.

16 Beje, Žygimanto Senojo 1536 m. privilegija buvo uždrausta statyti tiltus nuo Bistryčios iki Kernavės, o nuo Verkių iki Panerių – statyti lieptus, įrengti keltus, bet, matyt, vėlesniu laikotarpiu tai buvo nebeaktualu, žr. 1536 m. rugpjūčio 6 d. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo privilegija Vilniaus pavieto pilininkui Ulrikui Hozijui, *Zbiór praw y przywilejow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych*, p. 38–44; 1536 m. rugpjūčio 6 d. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo privilegija Vilniaus pavieto pilininkui Ulrikui Hozijui, *Акты издаваемые Виленского комиссiо для разбора древнихъ актовъ*, p. 239–243; Juozas Jurginis, Vytautas Merkys, Adolfas Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius: Mintis, 1968, p. 78–79; Morta Baužienė, *Pasižvalgymas anapus Vilniaus miesto gynybinės sienos*, Vilnius: Savastis, 2015, p. 150. Apie 1835 m. egzistavusį keltą priešais griūvančius Masalskių rūmus savo atsiminimuose rašė Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, žr. Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 metų dienoraštis*, iš lenkų kalbos vertė Irena Aleksaitė, Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005, p. 185.

17 „[...] w Werkach promem przez Wilią iechali do Wilna przez Antokole [...]“, 1724 m. rugsėjo 22 d. Vilniaus bonifratų skundas prieš Lietuvos pakamarį ir artilerijos generolą Boguslavą Ernestą Denhofą bei artilerijos jurisdikos raštininką ir ekonomą Simoną Mościckį (*Szymon Mościcki*), 1724 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4739, l. 1488–1489v.

18 Tiltą per Vilnią Paplaujoje (Paupyje) ties Tiškevičių malūnu XIX a. pirmojoje pusėje minėjo dar Mykolas Balinskis, tiesa, šio tilto lokalizaciją šiandien nustatyti sudėtinga, žr. Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: J. Zawadzki, 1835, p. 51. Už šios pozicijos nurodymą dėkoju istorikei Redai Griškaitei.

19 „[...] na włafny załł dellra moft w miescie JKmci Wilnie na Poplawach sytuowany, ony porombac y zruynować kazal [...]“, 1748 m. gruodžio 12 d. Ukmergės, Kupiškio ir Pienionių seniūno Benedikto Tyzenhauzo skundas prieš Vilniaus kanauninką Karolį Karpį ir jo tarnus Juozapą Romanovskį (*Józef Romanowski*), Juozapotą Dobševičių Rozaną (*Józefat Dobszewicz Rozan*), 1748 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4771, l. 1278–1278v.

Tiškevičių ir Paširvinčio (netoli Gelvonų, dabartiniame Širvintų rajone) valdų administratorių Achramovičių (*Achramowicz*). Pasak ieškovų, priešininkai norėjo sumušti vienuolių prokuratorių Tadaž Zaborską, jam trukdė vykti į pamaldas, konflikto metu nugriovė tiltą per Širvintą, kuris buvo vienuolių valdose²⁰.

1758 m. dėl Žaliojo tilto taisymo ir eksploatavimo kilo teisinis ginčas tarp Inturkės seniūno Pranciškaus Tyzenhauzo ir jau minėto Lietuvos iždininko, vėliau Lietuvos Brastos vaivados Jono Mykolo Solohubo, vėliau, šiam mirus, Juozapo Davainio Solohubo, tilto statybos prižiūrėtojo Antano Chmeilovskio (*Antoni Chmeilowski*) ir Vilniaus miesto vaito Anupro Minkevičiaus bei jo įgaliotinio miestiečio Bazilijaus Jachimovičiaus (*Bazyl Jachimowicz*). Anot ieškovų, jie suteikė asignavimą tilto remontui, davė Pabradės girios medienos, bet tilto reikmėms buvo iškirsta ne 15, kaip susitarta, o 17 kapų. Medžius reikėjo plukdyti Žeimenos upe iki Neries, vėliau ja gabenti į Vilnių, bet ieškovų išlaidos nebuvo kompensuotos. Nėgana to, mirus Lietuvos Brastos vaivadais, jo sūnus Juozapas Solohubas taip pat nekompensavo nuostolių. 1758 m. Tyzenhauzai iš Inturkės valdų į Vilnių gabeno maistą ir pašarą Rusijos imperijos kariuomenei, kuri Septynerių metų karo metu žygiavo į Prūsiją. Nemenčinės keltu nebuvo galimybių pergabenti krovinių, todėl jie buvo gabenami per Žaliąjį tiltą²¹. Tačiau, vykstant per tiltą, miesto vaitas A. Minkevičius ir B. Jachimovičius pareikalavo sumokėti tilto mokesį ir dar pasisavino vieną šieno vežimą²². Savo nuostolius Tyzenhauzai įvertino 1200 talerių suma ir pareikalavo gražinti vežimą su šienu²³.

1758 m. Turgelių klebonas Kazimieras Zaremba protestavo prieš Žemaičių vyskupą sufraganą ir Hirenės (titulinės vyskupijos dabartinio Tuniso teritorijoje)

20 „[...] Z jedyney zlosci most na rzece Szyrwincie na goscincu szeszoskim [...] funditus zruynowal [...]“, 1757 m. rugpjūčio 1 d. Vilniaus jėzuitų naujokyno skundas prieš Gečionių (?) seniūną Kazimierą Tiškevičių ir Paširvinčio valdų administratorių Achramovičių, 1757 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4771, l. 649–650v.

21 Reikėtų kritiškai vertinti A. H. Kirkoro teiginį, perimtą kai kurių autorių ir paplitusį moksliniuose ir mokslo populiarinimui skirtuose darbuose, esą Žaliojo tilto pavadinimą šis tiltas gavo tik 1766 m. Minėtame 1758 m. dokumente buvo aiškiai nurodytas šis pavadinimas (lenk. *mosta Zielonego w Wilnie na rzece Willyi errygowanego*), žr. Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiøjimai po Vilnių ir jo apylinkes*, vertė Kazys Uscila, Vilnius: Mintis, 1991, p. 109; Idem, *Pasivaikščiøjimai po Vilnių ir jo apylinkes*, iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, 2-oji patais. ir papild. laida, Vilnius: Mintis, [2012], p. 128; Albinas Gulbinskas, Vilniaus Žaliojo tiltas, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1968, Nr. 9, p. 34–35; Morta Baužienė, *Pasižvalgymas anapus Vilniaus miesto gynybinės sienos*, p. 150.

22 Trečiojo Lietuvos Statuto pirmojo skyriaus 30 straipsnyje nurodyta, kad iš bajoro, vykstančio per tiltą, besivežančio savo užsiaugintus grūdus ar kitas nuosavose valdose pasigamins prekes, negalima imti tilto mokesčių, žr. *Statut Wielkiego Xięstwa Liteuskiego*, p. 31–33; *Стамым Вялікага Княства Літоўскага 1588*, p. 99.

23 1758 m. kovo 30 d. Vilniaus pavieto vėliavininko ir Inturkės seniūno Pranciškaus Tyzenhauzo bei jo sutuoktinės Barbaros skundas prieš Vitebsko vaivadą Juozapą Solohubą, Žaliojo tilto statybos prižiūrėtoją Antaną Chmeilovskį, Vilniaus miesto vaitą Anuprą Minkevičių bei jo įgaliotinį miestietį Bazilijų Jachimovičių, 1758 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4772, l. 218–219v.

vyskupą Aleksandrą Horainį (Gorainį) (*Aleksander Horayn*) dėl tilto sunaikinimo per Neries kairiąją intaką Veržuvą (Varžuvką, Veržę). Atvykęs teismo pareigūnas paminėjo, kad matė išvartytus balkius, užgriozdintą kelią²⁴.

1793 m. byloje minėtas medinio tilto per Vilnią, netoli Karališkojo malūno²⁵, statymas. Ieškovas, Žemaitijos išdininkas Gabriellius Kontrimas, teigė, kad, įsigijęs dvarelį Sereikiškėse, siekė sutaisyti tiltą, tačiau negavo Vilniaus kanauninko Mikalojaus Tiškevičiaus leidimo. Dvarelis buvo išnuomotas žydai Berentui (Berentui) Markusui (*Berent (Berend) Markus*). Šis pastatė tiltą su turėklais, tvarkė slėnius, turėjo daug išlaidų, ką patvirtino ir šalia buvę meistrai, bet kanauninkas, kuriam tiltas priklausė, nieko nemokėjo²⁶.

Beje, netgi po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo šio tilto problema nebuvo galutinai išspręsta, ką liudijo dokumentai iš Vilniaus magistrato fondo. 1799 m., jau po kanauninko Mikalojaus Tiškevičiaus mirties, minėtasis B. Markusas kreipėsi į tuometinį Lietuvos generalgubernatorių Janą Fryzelį (vok. *Johann Friedrich Friesell*; rus. *Иван Григорьевич Фризелъ*; lenk. *Jan Fryzel*). Žydas skundėsi dėl to, jog vietinė policija reikalavo, kad jis toliau taisytų tiltą, bet tiltas, anot B. Markuso, jam nepriklausė. Jis buvo pastatytas netoli Karališkojo malūno ir priklausė katedros Šv. Kazimiero koplyčios klebonui [Motiejui Tiškevičiui], kuris neleido taisyti tilto²⁷. Pareigūnas raštu Vilniaus miesto magistratui įsakė išsiaiškinti situaciją²⁸.

Būdavo nusikaltimų, kurie prasidėdavo ant tilto, bet baigdavosi kitose erdvėse. Pavyzdžiui, 1790 m., anot Lietuvos priešakinės sargybos rotmistro Kazimiero Cechanoveckio (*Kazimierz Ciechanowiecki*), jo pavaldinys Jurgis Jablonskis, arba Menickis (*Jerzy Jabłoński Mienicki*), ėjo išgėręs iš Paberžės (dabartiniame Vilniaus rajone) karčemos. Ant tiltelio (deja, dokumente nerašoma, per kokį vandens telkinį jis buvo) jį užkabinėjo Juozapo Horodeckio (*Józef Horodecki*) vaikai. Žmogus nuėjo pasiskusti tėvui, bet šis griebė ližę (lenk. *łopatkę którą chleb pieką*) ir sumušė

24 1758 m. birželio 15 d. vazonio Juozapo Zareckio (*Józef Zarecki*) reliacinis kvitas, 1758 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4772, l. 516–516v.

25 Tiltą per Vilnią ties Karališkuoju malūnu XIX a. minėjo dar Mykolas Balinskis. Buvusią šio tilto lokalizaciją šiandien nustatyti sudėtinga dėl Vilnios vagos pakeitimo, žr. Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, p. 51.

26 1793 m. rugpjūčio 8 d. vazonio Jono Marfeldo (*Jan Marfeld*) reliacinis kvitas, 1793 m. Vilniaus pavieto žemės teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4238, l. 1645–1645v; 1793 m. rugpjūčio 8 d. vazonio Jono Marfeldo reliacinis kvitas. Išrašas iš Vilniaus pavieto žemės teismo knygų, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 30, b. 2, l. 457; 1793 m. rugpjūčio 8 d. Žemaitijos išdininko Gabrielliaus Kontrimo skundas prieš Vilniaus kanauninką Mikalojų Tiškevičių. Išrašas iš Vilniaus pavieto žemės teismo bylų, *Ibid.*, l. 395.

27 1799 m. rugsėjo 13 (24) d. žydo Berento (Berendo) Markuso laiškas Lietuvos gubernatoriui Janui Fryzeliui, *Ibid.*, l. 458.

28 1799 m. rugsėjo 15 (26) d. Lietuvos gubernatoriaus Jano Fryzelio nurodymas Vilniaus miesto magistratui, *Ibid.*, l. 456.

žmogų, o po 6 dienų jis numirė²⁹. Nors šioje situacijoje vyko smurtiniai veiksmai, jie nebuvo ant tilto, bet ant tilto buvo konflikto pradžios erdvė.

Smurtiniai nusikaltimai ant tiltų ir keltų

Taigi, nesmurtinių teisinių konfliktų dėl tiltų nebuvo gausu. Vis dėlto tokio tipo nusikaltimai nėra svarbiausi šiame straipsnyje. Tiriant nusikalstamumo problematiką XVIII a. Vilniaus paviete, išskirtos kelios rūšys smurtinių nusikaltimų, kai kurie jų sunkiai galėjo vykti ant tiltų ar keltų (pvz., nelegalus įkalinimas ar miesto namų užpuolimas), tačiau nusikaltimai viešajame kelyje, visų pirma sumušimas ar apiplėšimas, ant tiltų ar keltų buvo visai įmanomi, ir jų buvo ieškoma bylose. Sumušimai buvo dažniausias nusikaltimas XVIII a. Vilniaus pavieto bajorų bylose. Tokio tipo nusikaltimų įvykdavo Vilniuje ant tiltų per Nerį ir Vilnią. Pavyzdžiui, 1742 m. Antanas Jachimovičius (*Antoni Jachimowicz*) kaltino, kad kilus kivirčiui su Jonu Choinovskiu (*Jan Choynowski*) ir Bazilijumi Hrymovičiumi (*Bazily Hrymowicz*), šie su savais pagalbininkais ieškovą, einantį Vyskupo tiltu per Vilnią³⁰, ėmė kaltinti arkljo vagyste, užpuolė, sumušė, nugabeno į pilies įgulos kalėjimą³¹. 1786 m. Šnipiškių jurisdikos miestietis Steponas Šerkovskis (*Stefan Szerkowski*) skundė bajorą Kazimierą Višomerskį (*Kazimierz Wiszomierski*) bei Vilniaus pavieto rotmistrą Joną Bžezinskį (*Jan Brzeziński*) dėl to, kad šie jį viešajame kelyje, einantį per Žaliąjį tiltą, sumušė – sužeidė lazdomis ir palašais (ilgais kardais)³².

29 1790 m. gruodžio 20 d. vaznio Tomo Bankovskio (*Tomasz Bankowski*) reliacinis kvitas, 1790 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4805, l. 1066–1067; Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 73–74.

30 Dar XVIII a. 4-ojo dešimtmečio plane galima matyti nedidelį tiltelį prie Vyskupo malūno ir Išganytojo vartų. Šį tiltą XIX a. pirmosios pusės leidiniuose minėjo ir Mykolas Balinskis bei Adomas Honorijus Kirkoras. Tiltas buvo prie Skaisčiausiosios Dievo Motinos soboro, dabartinio Užupio tilto vietoje ar netoli jo, žr. Inga Ilarienė, Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę: iš kartografinės ir ikonografinės medžiagos paieškų Drezdene ir Berlyne, in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. istorinių šaltinių paieškos*, sudarė Liudas Glemža, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Vilnius, 2007, p. 374, 378; Michał Baliński, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, p. 51; Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiøjimai po Vilnių ir jo apylinkes*, p. 96; Idem, *Pasivaikščiøjimai po Vilnių ir jo apylinkes*, 2-oji patais. ir papild. laida, p. 114.

31 „[...] JP Hrymowicz y Choynowski z parobkami swymi insperate napadszy na zhl^o dltra przez most Biskupi pod mlynami przechodzacego mieniac odebranego konia przez tegoz Gorskiego u siebie ukradzonego niefluznie y niewinne publicznie ozlodziejwszy niemilosiermie na tym ze moście zbili ztyranizowali [...]“, 1742 m. rugpjūčio 7 d. Antano Jachimovičiaus skundas prieš Joną Choinovskį ir Bazilijų Hrymovičių, 1742 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4754, l. 782–783v; 1742 m. spalio 6 d. teismo sprendimas, *Ibid.*, l. 969–972v; Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 78.

32 „[...] WJPan Jan Brzeziński rotm w^a w^o spotkawszy onego na dobrowolney drodze idacego przez most Zielony nie sobie niewinnego z WJPanem Kazimierzem Wyszomirskim pod: w: y dalszemi pomocnikami bić poczeli palaszem y kijami [...]“, 1786 m. gegužės 10 d. vaznio Adomo Pulovičiaus (*Adam Pulowicz*) reliacinis kvitas, 1786 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4801, l. 880–880v; Domininkas Burba, Teisinis kriminalinis bajorų ir Vilniaus miestiečių santykių aspektas XVIII a. (Vilniaus pavieto pilies teismo duomenimis), in:

Būta kaltinimų dėl sumušimo ir kitose pavieto vietovėse. Pavyzdžiui, 1763 m. po konflikto Rokantiškėse Černigovo pavieto pastalininkis Zigmantas Tamoševičius (*Zygmunt Tamoszewicz*) skundėsi dėl keleto smurto atvejų Rokantiškių karčemoje, taip pat ir antpuoliu prieš Rokantiškių Lyglaukių karčemą ir smurtu kelyje bei ant tilto per Vilnią. Anot ieškovo, Verbų (dabar – Vilniaus miesto dalis Naujosios Vilnios teritorijoje) laikytojas Ignatas Makovskis (*Ignacy Makowski*) ir jo pavaldiniai ant tilto Rokantiškėse 1763 m. pastebėjo Kairėnų karčemininką – nuomininką žydą Geršoną (*Gierszon*), kuris vyko vežimu, jį užpuolė iš priekio, ėmė kapoti vežimą palašais, žydą sumušė botagais ir kumščiais, vėliau, kai išsiaiškino, kad jis ne iš Rokantiškių valdų, sumuštą paleido³³.

Apie tilto sunaikinimą antpuolio metu žinoma tik viena byla. 1755 m. Turgelių klebonas Kazimieras Zaremba procese prieš Hirenės vyskupą Aleksandrą Horainą (Gorainį), Jurgį bei Leoną Jakus teigė, kad vyko antpuolis prieš jo valdas. Antpuolio dalyviai Jakai su pagalbininkais šienavo lankas, išsivežė šieną į Puziriškių valdas, sukapojo, iš pagrindų sugriovė per Veržuvąėjusį tiltą, buvusį Turgelių parapijai priklausiusiame Viktoriškės palivarke, grasino valstiečiams, atiminėjo, grobė jų turtą³⁴. Bet antpuolių nusikaltimų byloje daugiau informacijos apie tiltus nepastebėta, o ir ši situacija visgi ribinė. Sprendžiant iš bylos teksto, tiltas tapo vienu iš nuolatinų kaimyninių valdų savininkų konflikto objektų. Šio antpuolio metu smurtas neužfiksuotas, nors grasinimai buvę. Nepastebėta ir plėšimo ant tilto faktų.

Nusikaltimai ant tiltų vyko tiek kaimo, tiek miesto erdvėse. Galima pateikti kelis pavyzdžius iš tokių bylų Vilniuje. Pavyzdžiui, 1745 m. Giedraičių ir Bžezinskių konflikto metu Kauno pavieto pastalininkienė Elžbieta Giedraitienė, anot ieškovų, vykstančią į Vilnių per Mūrinį (Žaliąjį) tiltą, užpuolė Lietuvos Brastos pavieto pataurinkaitis Jonas Bžezinskis (*Jan Brzeziński*). Atsakovas ėmė kardais kapoti vežimą, kai E. Giedraitienė buvo arkoje³⁵, arkliai pajudėjo ir tik tai išgelbėjo

Lituanistica, 2013, t. 59, Nr. 2, p. 83; Idem, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 78.

33 1763 m. gegužės 16 d. Zigmanto Tamoševičiaus skundas prieš Ignatą Makovskį, 1763–1764 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4778, l. 140–140v; 1763 m. gegužės 16 d. vaznio Mykolo Sinovičiaus (*Michał Sinowicz*) reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 141–141v; 1763 m. gegužės 25 d. vaznio Antano Milevskio (*Antoni Milewski*) reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 153–153v; 1763 m. liepos 4 d. vaznio Antano Milevskio reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 163–163v; 1763 m. liepos 7 d. Zigmanto Tamoševičiaus skundas prieš Ignatą Makovskį, *Ibid.*, l. 164–165v; 1763 m. liepos 11 d. teismo sprendimas, *Ibid.*, l. 248–249v; 1763 m. rugpjūčio 16 d. teismo sprendimas, 1763 m. Vilniaus pavieto pilies teismo einamųjų reikalų protokolai, LVIA, f. SA, b. 4851, l. 9–17; Domininkas Burbas, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 90–91.

34 „[...] most na rzece Wierzy na własnym gruncie Wiktoryskim zabudowany porąbali funditus zruynowali [...]“, 1755 m. liepos 28 d. Turgelių klebono Kazimiero Zarembos skundas prieš Hirenės vyskupą Aleksandrą Horainą (Gorainį), Jurgį bei Leoną Jakus, 1755 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4767, l. 544–544v; 1755 m. liepos 28 d. vaznio Andriaus Dulkevičiaus (*Andrzej Dulkiewicz*) reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 545–545v.

35 Šiame dokumente pasakojama apie arką, kurioje galbūt būdavo renkami muitai, šios arkos ant Žaliojo tilto žinomos iš ikonografijos, tiesa, išlikę tik žymiai vėlyvesni vaizdavimai, pvz., Juozapo

nuo didesnių sužeidimų, atsakovas keikėsi, ėmė kapoti ratus, puolė vežiką, ieškovę, tik ponas Glinskis ją išgelbėjo³⁶.

1782 m. Juozapas Pavlovičius (*Józef Pawłowicz*) protestavo prieš Mykolą Žolkovskį (*Michał Żolkowski*). Ieškovas teigė, kad jis ėjo su Vincentu Budrevičiumi mūriniu tiltu per Vilnią už Pilies vartų³⁷ poilsio tikslais, bet kelią jam pastojo M. Žolkovskis su kompanija. Jis J. Pavlovičiui trenkė kumščiu į veidą, įstūmė į šalia buvusį griovį, kur surenkamos visos miesto nuotekos. Kai ieškovui padėjo išsikapstyti iš griovio kompanionas V. Budrevičius, atsakovas dar kelis kartus trenkė J. Pavlovičiui lazda³⁸.

Konfliktų ant tiltų bei keltų būta Vilniaus pavieto kaimo erdvėje. Pavyzdžiui, 1738 m. vyko Vilniaus kapitulos atstovų bei Vilniaus dominikonų konfliktas. Kaip nurodoma skunde, važiuojančius iš kermošiaus Kijonyse (dabartiniame Vilniaus rajone, prie Rukainių) du kapitulos valstiečius viešajame kelyje ant tilto³⁹ perėmė Juodosios valdų prokuratorius su savo bernais Vasilijumi ir Dmitrijumi. Valstietį Martyną Janušonį liepė paguldyti ant tilto ir savo ranka keliolika kartų kirto rykšte per drabužius, o po to vėl mušė per rankas ir galvą. Dėl to valstietis turėjo daugiau kaip savaitę gulėti lovoje⁴⁰.

Kartais tiltas būdavo tiesiog viena iš nusikaltimo priežasčių, objektas, dėl kurio įvyko nusikaltimas. Nėra žinoma, ar, kilus muštynėms dėl tilto statybų, smurtauta buvo ant paties tilto ar prie jo, bet tokių galimybių atmesti negalima, todėl šie procesai įtraukiami prie smurtinių nusikaltimų. Tokios 2 ginčytinos situacijos vyko XVIII a. 6-ajame dešimtmetyje. Pavyzdžiui, remiantis byloje

Peškos (*Józef Peszka*) 1808 m. piešinys „Žalasis tiltas“, žr. Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius = Lost Vilnius*, 2-oji patais. laida. Vilnius: Versus aureus, 2013, p. 408.

36 „[...] iadącą do Wilna na moscie murowanym w samej bromie nic nie winną bez dania żadney okazji siedzącą na kolesie dobywszy szabli rombacz chcial [...]“, 1745 m. spalio 6 d. teismo sprendimas, 1745 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4757, l. 929–930v.

37 Kadangi XIX a. Vilnios vaga pakeista, nustatyti buvusią šio tilto lokalizaciją šiandien itin keblu. Visgi, XVIII a. 4-ojo dešimtmečio Vilniaus planas parodo, kad nedidelis tiltas buvo netoli Rokitų špitolės prie Pilies vartų bei Šv. Mikalojaus unitų cerkvės kitoje pusėje. Aišku, amžiaus pabaigoje, kai įvyko minėtas teisinis procesas, situacija galėjo ir pasikeisti, žr. Inga Ilarionė, Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, p. 373–374.

38 „[...] idącego na rekreacyą JP Pawłowicza z JP Wincentym Budrewiczem spodkawfzy na mostku murowanym za zamkową bramą JP Michał Żolkowski z kompanią sobie lepiey nomine et cognomine wiadomą bez dania naymnieyfzey okazji pierwiey w twarz pięścią uderzył na potym z rzezonogo mostu w rynnftok (gdzie calego miasta stok zciaga się zapchol z ktorego to rynsztoku wyciągniątego y dobytego przez kompana to iest pana Budrewicza, ten ze JP Michał Żolkowski znowu JP Pawłowicza kilka razy de recenter [sic] kijem uderzył [...]“, 1782 m. balandžio 30 d. vaznio Anupro Zapasniko (*Onufry Zapasnik*) reliacinis kvitas, 1782 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4796, l. 422–422v.

39 Nors byloje konkrečiai neįvardyta tilto lokalizacija, greičiausiai jis buvo per Keną.

40 „[...] to jest Marcina Janufzona ktorego przeiowfzy na dobrowolney drodze na moscie parobkom swoim Wasilowi y Dmitrowi na tym ze moscie pomienionego poddanego položyc kazawfzy plag kilkadziesiąt ręką swoią po białych chustach dał a po tym na rescie po głowie po rękach tak tiranniffime zbil [...]“, 1738 m. gegužės 12 d. Vilniaus kanauninko Kristupo Belazaro ir visos kapitulos skundas prieš Vilniaus dominikonus ir jų pagalbininkus, 1738 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4750, l. 635–636v.

pateikta informacija, 1753 m. Akmenynėje–Sangeliškėse (dabartiniame Šalčininkų rajone) nukentėjo žemvaldžių sūnus Bonaventūra Andriuškevičius. Kaimynai Baltramiejus ir Jonas Zniščynskiai (*Bartłomej i Jan Zniszczyńscy*) bei Antanas Perelka (*Antoni Perelko*), atvykę su pavaldiniais, svetimose valdose statė tiltą per dešiniojo Visinčios intako Kamenos upę. Ginkluoti jų tarnai sumušė aiškintis atvykusį dvaro savininkų pasiųstą žmogų⁴¹.

1759 m. Smolensko pavieto pastalininkis ir pilies teismo raštininkas Adomas Vizgirda skundė Šnipiškių terciato jėzuitus. Pasak ieškovo, jie sumušė Vizgirdų valstiečius, kurie taisė tiltą. Sumušimo priežastimi tapo ginčai dėl skolų ir Alvito dvaro (dabartiniame Vilkaviškio rajone) priklausomybės. Anot ieškovo, sugriautas per pelkėtą vietą nutiestas tiltas, kuris buvo prie senojo Vilniaus kelio vykstant į Musninkus, jį 1758 m. rudenį jėzuitų pavaldiniai sunaikino; kai tiltą bandė atstatyti Vizgirdų žmonės, atsakovai vėl užpuolė ir sumušė Vizgirdų vežiką Martyną bei vyriausiąjį arklainą Janką⁴².

Užfiksuota ir smurto keltuose atvejų. Pavyzdžiui, 1731 m. Šnipiškių žydas pirklys Aronas Izakovičius (*Aron Izakowicz*), tarnavęs Viznos (Lenkijoje) pavieto stalininkui ir Lietuvos arklidininko Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės valdų ekonomui Boguslavui Sleškovskui (*Bogusław Sleszkowski*), nukentėjo nuo Ukmergės pavieto maršalo Marcijono Dombrovskio (*Marcjan Dąbrowski*), Riešės valdų administratoriaus Jono Jastšembskio (*Jan Jastrzębski*). Skunde nurodoma, jog pirkklį, kuris ruošėsi persikelti per upę ties Šnipiškėmis keltu, J. Jastšembskis įžeidinėjo, ant vežimo mušė, du kartus sužeidė kardo viduriu (lenk. *tylcem szabli*) smūgiais į galvą. Jei ieškovo nebūtų gelbėjęs ir gynęs keltininkas, pirklys galbūt būtų neišgyvenęs. Žydas nuo kranto bėgo ant kelto, nuo kelto į vandenį ir taip išsigelbėjo. Pradingo keletas pirklio prekių – brangių audinių, kurie „kažkur ant kelto ar taip pat į vandenį įkrito“⁴³. Tad šioje situacijoje keltas tapo ne tik nusikaltimo, bet ir išsigelbėjimo vieta.

41 1753 m. liepos 11 d. vaznio Antano Konstantinovičiaus (*Antoni Konstantynowicz*) reliacinis kvitas, 1753 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4765, l. 829–829v; 1753 m. rugpjūčio 25 d. Jono ir Onos, Bonaventūros ir Vladislavo Andriuškevičių skundas prieš Baltramiejų ir Joną Zniščynskius bei Antaną Perelką, *Ibid.*, l. 1039–1039v; Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir baumsės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 153.

42 1759 m. liepos 23 d. Smolensko pilies teismo raštininko Adomo Vizgirdos skundas prieš Šnipiškių terciato jėzuitus, 1759 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4772, l. 429–429v; Domininkas Burba, Jėzuitai kaltintojai ir kaltinamieji: 1734–1773 m. Vilniaus pavieto teismų knygų informacija, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas = Jesuits in Lithuania (1608–2008): life, work, heritage*. Straipsnių rinkinys, Lietuvos jėzuitų provincija, Lietuvos nacionalinis muziejus, [sudarytoja Neringa Markauskaitė; vertėja Aušra Simanavičiūtė], Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2012], p. 170.

43 „[...] z miasta JKMc Wilna za Wilią iadącego y tylo co do przewozu pod Sznipifzkami będącego przybyłego [...] uciekł z brzegu na prom z promu do wody y tym się salwował [...]“; 1731 m. liepos 12 d. Viznos pavieto stalininko Boguslavo Sleškovskio skundas prieš Ukmergės pavieto maršalą Marcijoną Dombrovskį, 1731 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4746, l. 89–90; 1731 m. liepos 12 d. vaznio Mikalojaus Klikovičiaus (*Mikolaj Klikowicz*) reliacinis kvitas, *Ibid.*, l. 90–90v; Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir baumsės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 78–79.

Kitas smurtinis konfliktas ant kelto įvyko 1793 m. Vilniuje ties Šnipiškėmis. Bajorai Pilypas ir Agota Zafalai (*Filip i Agata Zafalowie*) skundė Vilniaus kanauninką ir Tamaso (titulinės vyskupijos dabartinio Kipro teritorijoje) vyskupą Valentą Volčackį (*Walenty Wolczacki*), esą jo tarnai – liokajus ir vežikas – sumušė ieškovų berną Joną Mečėnovičių (*Jan Mieczonowicz*), „ant kelto be kaltės visų pirma sužalojo arklį ir norėjo išmesti į Nerį, o po to negailestingai patį sumušė“. Reikia suprasti, kad konfliktas vyko žiemos viduryje. Teigta, kad vaikiną smurtininkai dar sumušė ir Šnipiškėse⁴⁴.

Gana ilgas konfliktas kilo dėl Nemenčinės kelto⁴⁵ 1738 m. Vilniaus Laterano kanauninkų vienuolyno atstovai kaltino Hansą Baurą (*Hans Baur*) dėl to, kad šis smurtavo prieš keltininko šeimos narius, grasino besikeliantiems per Nerį žmonėms ir gadino vienuoliams nuo 1737 m. priklausantį keltą. Skunde pažymėta, kad šio tilto arba kelto (lenk. „mostu czyli przewozu niemencyńskiego“) pelnas turi būti skirtas Antakalnio špitolei, kaip nurodė dar 1621 m. Krokuvos karūnacinio seimo konstitucija⁴⁶. Pasak ieškovų, H. Bauras visą vasarą kėlėsi jų keltu, vežė krovinius, bet kai 1738 m. spalio 8 d. sukrovė į keltą savo rąstų, kurie buvo 8 sieksnių, keltininkai pamatė, kad tokio krovinio bus negalima pergabenti be žalos keltui, kad gali neišlaikyti stulpai ir virvė. Tad jie uždarė keltą ir jį užrakino, bet atsakovas pasiuntė savo žmones, liepė numušti spyną, sukapojo grandinę į gabalėlius. Keltininko žmoną, kuri priešinosi šiam smurto aktui, įstūmė į vandenį. Keltininkai uždarė keltą antra spyna, bet H. Bauras vėl pasiuntė žmones ir pridarė nuostolių. Vėliau 1738 m. spalio 13 d., kai žmonės vyko „iš šventų Mišių“, jis špaga grasino besikeliantiesiems, žadėjo pagrobti virvę, ją sugadino. Teismas pripažino atsakovą kaltu, už akių paskelbė jam banicijos ir infamijos bausmes, nurodė sumas, kurias jis privalėjo sumokėti⁴⁷. Tačiau dar 1738 m. pavasario pradžioje Hirenės vyskupas A. Horainas (Gorainis) teisme protestavo prieš Laterano kanauninkus, teigdamas, kad Nemenčinės keltas ir jo pajamos jiems niekada nepriklausė, kad keltininkas Aleksandras Kybartas nelegaliai ėmė tarnauti vienuoliams, o H. Bauras nukentėjo, nes jo mediena nebuvo gabenama, ji buvo konfiskuota, pats H. Bauras buvo apšauktas⁴⁸. Tad šio įvykio versijos buvo skirtingos. Reikia pabrėžti, kad paskutinė paminėta

44 [...] To jeft przez lokaja y furmana w przytomności samego Pana na Wilii rzece na przewozie bezwinie nayprzód konia skaleczyli y do Wilii z przewozu chcieli strącić, w ostatku żalującego Jana poropka tak niemiloserne zbili [...], 1793 m. sausio 11 d. vaznio Adomo Pulovičiaus reliacinis kvitas, 1793 m. Vilniaus pavieto žemės teismo knyga, LVIA, f. SA, b. 4238, l. 26–26v.

45 Nemenčinės perkėlos problematiką savo disertacijoje minėjo ir Martynas Jakulis, žr. Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.*, p. 246.

46 Žr. 1621 Konstytucje Wielkiego Xięstwa Litewskiego, in: *Volumina Legum*, t. III, p. 209.

47 1738 m. rugsėjo 10 d. teismo sprendimas, 1738 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, LVIA, f. SA, b. 4750, l. 1360–1361v; 1738 m. gruodžio 13 d. teismo sprendimas, *Ibid.*, l. 1854–1855v.

48 1738 m. gegužės 16 d. Hirenės vyskupo Aleksandro Horaino (Gorainio) skundas prieš Vilniaus Laterano kanauninkus, 1738 m. Vilniaus pavieto pilies teismo aktų knyga, *Ibid.*, l. 709–709v.

situacija – vyskupo protestas prieš Laterano kanauninkus – priskirtina prie nesmurtinių konfliktų ant keltų.

Geografinis ir statistinis aspektas ir kelios baigiamosios pastabos

Bylos apie nusikaltimus ant tiltų ne itin dažnos, neretai tokių nebuvo keletą metų iš eilės. Straipsnyje tiriama 19 procesų tokių nusikaltimų, iš kurių 7 nesmurtiniai, nors 1 iš jų fiksuotas smurtas, bet ne ant tiltų (Jurgio Jablonskio, arba Menickio, bei Juozapo Horodeckio konfliktas), ir 12 smurtinių nusikaltimų faktų.

Nesmurtiniai konfliktai dažniausiai vykdavo kaimiškose pavietai teritorijose – 4, Vilniuje – 3 (2 situacijos dėl tiltų per Vilnią ir 1 – dėl Žaliojo tilto). Fiksuoti 6 smurtiniai nusikaltimai provincijoje ir 6 Vilniuje: 2 – ant Žaliojo (Mūrinio) tilto, 2 – ant tiltų per Vilnią ir, kaip minėta, 2 – ant kelto ties Šnipiškėmis. Didžioji dauguma smurtinių nusikaltimų vyko XVIII a. 4–6-ajame dešimtmėčiais, tuomet bajorų buvo padaroma daugiausia nusikaltimų. 3 bylos buvo iš 9-ojo dešimtmečio. Tad smurtinių nusikaltimų ant tiltų ir keltų tendencijos koreliavo su bendrosiomis. Beje, panaši tendencija vyravo ir nesmurtinių nusikaltimų statistikoje: 5 bylos buvo iš XVIII a. 4–6-ojo dešimtmečių, 2 – iš 9-ojo dešimtmečio. Tai, kad fiksuoti tik 4 nusikaltimai (1 nesmurtinis ir 3 smurtiniai) ant keltų, neturėtų kelti ypatingų klausimų – keltas buvo žymiai retesnis technikos objektas nei tiltas. Tai, kad nusikaltimų provincijoje buvo kiek daugiau nei sostinėje, buvo faktas, taip pat atitinkantis bendras XVIII a. bajorų nusikalstamumo Vilniaus paviete tendencijas.

Reziumuojant galima teigti, kad nusikaltimų ant tiltų nebuvo itin gausu. Sunku nustatyti priežastis, kodėl taip buvo, matyt, egzistavo visas jų kompleksas, kita vertus, tiltas – itin nedidelis objektas, palyginti su keliu ar kitomis miesto bei kaimo erdvėmis, tad vargu ar būtų objektyvu teigti, kad nusikaltimų ant tiltų neproporcingai mažai, nes, preliminariais paskaičiavimais, per visą 1717–1795 m. laikotarpį Vilniaus paviete kaimo ir miesto erdvėje užfiksuota 980 sumušimų ir 126 plėšimo faktai⁴⁹. Visgi, pažvelgus atidžiau, žinant preliminarią sumušimų ir kitokių kūno sužalojimų Vilniuje ir paviete statistiką, paaiškėja, kad nusikaltimų ant tiltų skaičius buvo kiek daugiau nei 1 procentas, kas nėra ypač mažai.

Vis dėlto nėra užfiksuotas joks plėšimo faktas ant tilto, bet kodėl taip buvo, sunku nuspręsti. Tiesa, į plėšimą yra panaši 1731 m. situacija, kurioje pirklys žydas Aronas Izakovičius buvo sumuštas, ant kelto dingo jo prekės, bet savo kaltinimuose ieškovo globėjai neakcentavo, kad atsakovas Jonas Jastšembskis prekes pasisavino, tad vargu ar šį procesą galima priskirti prie plėšimų. Aišku, plėšimas buvo žymiai mažiau paplitęs tarp bajorų nei sumušimas, tačiau santykis tarp šių nusikaltimų vis dėlto gana akivaizdus ir kol kas nėra jokių labiau pagrįstų argumentų, siekiant

⁴⁹ Domininkas Burba, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, p. 68–70, 226–227.

paaikinti šią disproporciją. Bet kuriuo atveju toli siekiančių išvadų daryti nereikėtų, kadangi, kaip jau minėta, daug bylų, kur minimi tiltai, galėjo būti nepastebėtos dėl žmogiškojo veiksnio.

Kita vertus, norint dar labiau suvokti tilto reikšmę to meto komunikacijai, reikėtų platesnės šaltinių bazės. Apie tai, kaip buvo sudėtinga remontuoti, prižiūrėti tiltą, liudija didikų Jelenskių (*Jelenscy*) susirašinėjimas, saugomas Baltarusijos nacionaliniame istorijos archyve. Iš šio susirašinėjimo matyti, kad klientai nuolat skundėsi Mozyriaus pavieto pakamariui Gedeonui Jelenskiui (*Gedeon Jelenski*) dėl to, kad taisyti Merešlėnų ir Skurbutėnų apylinkėse buvusį tiltą yra sudėtinga dėl lėšų ir žmonių stokos bei nenoro imtis papildomo darbo. Susirašinėjimas dėl vadinamojo Sakalų tilto (lenk. *most Sokolowy*), greičiausiai per Vokę, truko ne vienus metus, bet tilto eksploataavimo problemos nuolat iškildavo⁵⁰. Kita vertus, nepastebėta nusikaltimų ant tiltų per didesnes ar mažesnes Vilniaus pavieto upes – Merkį, Vokę, ežerus, ir, vertinant bendrai, tiltų minėjimas bylose (tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose) visgi nebuvo itin dažnas. Aišku, tai, kad tiltų bei keltų teritorijoje, kur buvo nemažai upių ir ežerų, nebuvo itin gausu, greičiausiai lėmė tokie veiksniai kaip neaukštas šalies ekonomikos lygis, valstybinės politikos infrastruktūros klausimais silpnumas, neefektyvi feodalinė žemėvalda, bajorų tarpusavio rietenos ir jų nulemtos sunkios susitarimo galimybės. Tačiau šių reiškinių ir procesų tyrimas jau neįeina į straipsnio problematiką.

Vertinant mikroerdvės objektus, kuriuose ar ant kurių užfiksuoti nusikaltimai, galima teigti, kad tiltas išties reta erdvė – nusikaltimų, pavyzdžiui, karčemose ar miškuose, buvo žymiai daugiau nei ant tiltų, bet nusikaltimų, pavyzdžiui, bažnyčiose, vienuolynuose, kapinėse, laivuose, buvo mažiau nei ant tiltų.

Galima spėti, kad smurtas ant tiltų būdingesnis ikiindustrinei epochai, vis dėlto, tobulėjant transportui bei didėjant jo greičiams, tiltai būdavo įveikiami sparčiau, be to, nykstant luominei santvarkai, vis daugiau tiltų savo žinion perimdavo valstybė, tad mažėjo privačių interesų susikirtimo galimybės.

Įdomu, kad bylose dėl tiltų būdavo nuolat akcentuojamos senosios privilegijos, kas rodė tilto kaip pajamas teikiančio objekto reikšmę, esant nedideliam tokio pobūdžio įrenginių skaičiui. Tai būdavo svarbu, matyt, jie duodavo nemažą pelną.

⁵⁰ 1763 m. sausio 30 d., Vilnius, Petro Vansovskio (*Piotr Wąsowski*) laiškas Mozyriaus pavieto pakamariui Gedeonui Jelenskiui, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (toliau – НГАБ), ф. 1636, спр. 140, ар. 16–17аДВ; 1765 m. kovo 4 d., Vilnius, Petro Vansovskio laiškas Mozyriaus pavieto pakamariui Gedeonui Jelenskiui, НГАБ, ф. 1636, спр. 142, ар. 37–38аДВ; 1757 m. kovo 21 d., Vilnius, Dominyko Katilo laiškas Mozyriaus pavieto pakamariui Gedeonui Jelenskiui, НГАБ, ф. 1636, спр. 159, л. 3–4аДВ; 1757 m. balandžio 30 d., Vilnius, Dominyko Katilo laiškas Mozyriaus pavieto pakamariui Gedeonui Jelenskiui, *Ibid.*, л. 6–9аДВ; 1763 m. kovo 12 d., Vilnius, Dominyko Katilo laiškas Mozyriaus pavieto pakamariui Gedeonui Jelenskiui, *Ibid.*, л. 78–79аДВ.

Išvados

Informacija apie tiltus XVIII a. Vilniaus pilies ir žemės knygose fiksuojama nuolat, bet daugelis paminėjimų nebuvo susiję su konfliktais – tiesiog buvo nurodomas koks nors orientyras arba nekilnojamojo turto objekto buvimo vieta. Tiek nesmurtinių teisinių ginčų, kurių objektas buvo tiltai, tiek smurtinių nusikaltimų ant tiltų nebuvo itin gausu, bet nesmurtinių konfliktų buvo mažiau. Užfiksuotos 7 bylos dėl nesutarimų dėl žemių, valdų, sklypų, kuriose minėti tiltai ir keltai. Nesmurtiniai konfliktai dažniausiai vykdavo kaimiškose pavieto teritorijose, ten jų užfiksuota 4, Vilniuje – 3 (1 dėl Žaliojo tilto ir 2 situacijos dėl tiltų per Vilnią).

Gausiausiai minėtas smurtinis nusikaltimas ant tilto buvo sumušimas, tai buvo dažniausias bajorų nusikaltimas XVIII a. Vilniaus paviete, tad ši tendencija logiška. Tiltas minėtas ir antpuolio metu, bet tik kartą. Vertinant erdvę, visgi daugiau nusikaltimų ant tiltų vykdavo kaimo erdvėje, nors ši erdvė absoliučiai nevyravo: iš 12 kaltinimų fiksuoti 6 nusikaltimai provincijoje ir 6 Vilniuje: 2 – ant Žaliojo (Mūrinio) tilto; 2 – ant tiltų per Vilnią ir 2 – ant kelto ties Šnipiškėmis. Nusikaltimų erdvės tendencijos iš esmės atitiko bendrąsias nusikalstamumo tendencijas Vilniaus paviete – jame nusikaltimų kaimo erdvėje užfiksuota daugiau nei miesto. Galima spėti, kad nedažnas tilto minėjimas iš dalies liudijo, kad XVIII a. Vilniaus paviete komunikacija nebuvo gerai išplėtotą ir tiltų nebuvo labai gausu. Kita vertus, vertinant smurtinių nusikaltimų Vilniaus paviete tendencijas, paaiškėjo, kad nusikaltimų ant tiltų buvo apie 1 procentą. Suvokiant, kad tiltas gana nedidelis objektas, palyginti su keliu ar kitomis miesto bei kaimo erdvėmis, šis skaičius nėra itin mažas.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

- Giunterytė-Puzinienė Gabrielė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 metų dienoraštis*, iš lenkų kalbos vertė Irena Aleksaitė, Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005.
- Junevičius Dainius, *Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos*, Vilnius: Versus aureus, 2013.
- Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego: Naprzod, za Naiśnieyszego Hospodara Krola Jegomosci Zygmunta III. w Krakowie w Roku 1588*, w Wilnie: w Drukarni J. K. M. Akademickiey Societatis Jesu, 1744.
- J. D., *Wiadomość historyczna o założeniu i funduszach dawnego szpitala ś. Trojcy w Wilnie, Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jey służącemi*, Wilno, 1820, t. I, Nr. 5, p. 243–251.
- Viršilas Vytautas, *Lietuvos tiltai = The bridges of Lithuania: [fotoalbumas]*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1998.
- Volumina Legum*, t. III, przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane: *Ab anno 1609 ad annum 1640*, Petersburg: nakładem i drukiem J. Ohryzki, 1859.
- Zbior praw y przywilejow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych: Na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Xięstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego Burmistrza Wileńskiego*, W Wilnie: W Drukarni J. K. Mci przy Akademij, 1788.
- Žvilgsnis į Lietuvos tiltus = Acquaintance with Lithuanian bridges: iš Henriko Adolfo Kebeikio kolekcijos*, Kaunas: Uždaroji dizaino ir leidybos akcinė bendrovė, 2004.
- Акты издаваемые Виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, Акты Виленскаго магистрата и маддебургии*, т. 10, Вильна: Русский почин, 1879.
- Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі*. Мінск: Беларуская савецкая энцыклапедыя, 1989.
- Baliński Michał, *Opisanie statystyczne miasta Wilna*, Wilno: J. Zawadzki, 1835.
- Baužienė Morta, *Pasižvalgymas anapus Vilniaus miesto gynybinės sienos*, Vilnius: Savastis, 2015.
- Baužienė Morta, *Pasižvalgymas po senojo Vilniaus mūrus*, Vilnius: Savastis, 2012.
- Burba Domininkas, Bajorų pasauliečių ir katalikų dvasininkų bei vienuolių teisinių ginčų ir konfliktų specifika Vilniaus mieste XVIII amžiuje, in: *Darbai ir dienos*, 2014, t. 61, p. 281–295.
- Burba Domininkas, Informacija apie kunigaikščių Oginskių giminę iš XVIII a. Vilniaus pavieto pilies ir žemės teismų knygų (ekonominiai santykiai ir smurtiniai nusikaltimai), in: *Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, d. 2. Mokslo straipsnių rinkinys, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, d. 2, p. 208–227.
- Burba Domininkas, Jėzuitai kaltintojai ir kaltinamieji: 1734–1773 m. Vilniaus pavieto teismų knygų informacija, in: *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas = Jesuits in Lithuania (1608–2008): life, work, heritage*. [Straipsnių rinkinys], Lietuvos jėzuitų provincija, Lietuvos nacionalinis muziejus, [sudarytoja Neringa Markauskaitė; vertėja Aušra Šimanavičiūtė], Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2012], p. 161–176.
- Burba Domininkas, Plėšimo samprata XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų byloje: terminologijos, ryšių su kitais nusikaltimais ir erdvės klausimai, in: *Istorija*, 2014, t. 95, Nr. 3, p. 24–39.
- Burba Domininkas, *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir baumsės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.
- Burba Domininkas, Teisinis kriminalinis bajorų ir Vilniaus miestiečių santykių aspektas XVIII a. (Vilniaus pavieto pilies teismo duomenimis), in: *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 2, p. 77–90.
- Burba Domininkas, Vilniaus kapitulos dvasininkai konfliktų dėl statybų ir pastatų priežiūros Vilniuje XVIII a. pabaigoje [metu], in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje. Miesto erdvė*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007, p. 72–83.
- Čelkis Tomas, Keliausi po viduramžių Lietuvą. I: XIII–XV a. pirmosios pusės sausumos kelių samprata, in: *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 2 (92), p. 61–76.

- Čelkis Tomas, Keliais po viduramžių Lietuvą. II: XIII–XV amžiaus pradžios karo žygių sąlygos, in: *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 3 (93), p. 125–137.
- Čelkis Tomas, Stan dróg lądowych i struktura systemu połączeń w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XV–XVII wieku, in: *Zapiski historyczne*, 2014, t. LXXIX/3, p. 39–61.
- Čelkis Tomas, „Valdovo keliai“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorinės struktūros sandaroje XV–XVI amžiuje, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*. Straipsnių rinkinys, sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 247–259.
- Drėma Vladas, *Dingęs Vilnius = Lost Vilnius*, 2-oji patais. laida, Vilnius: Versus aureus, 2013.
- Gulbinskas Albinas, Vilniaus Žalioji tiltas, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1968, Nr. 9, p. 34–35.
- Glemža Liudas, Pirmieji Nemuno tiltai Kaune. Prieiga per internetą: <http://kaunosenamiestis.autc.lt/lt/paieska/objektas/1658/pirmieji-nemuno-tiltai-kaune>.
- Ilarienė Inga, Trys žemėlapiai, reprezentuojantys Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę: iš kartografinės ir ikonografinės medžiagos paieškų Drezdene ir Berlyne, in: *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje. 2005–2006 m. istorinių šaltinių paieškos*, sudarė Liudas Glemža, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Vilnius, 2007, p. 351–382.
- Jakulis Martynas, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.* Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.
- Jurginis Juozas, Merkys Vytautas, Tautavičius Adolfas, *Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius: Mintis, 1968.
- Karalius Laimontas, Tiltai, pervažiuojamieji perkolai, kamšos, pagrandos, mediniai grindiniai, pylimai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sausumos keliuose XVI amžiuje, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2008, Nr. 1, p. 5–25.
- Kirkoras Adomas Honoris, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, vertė Kazys Uscila, Vilnius: Mintis, 1991.
- Kirkoras Adomas Honoris, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, 2-oji patais. ir papild. laida, Vilnius: Mintis, [2012].
- Ragauskienė Raimonda, XVI a. Vilniaus pilininkai: kolektyvinis portretas, in: *Lietuvos pilys*, 2010, Nr. 5, p. 130–145.
- Rosiak Stefan, *Bonifratrzy w Wilnie (1635–1843–1924): szkic z dziejów opieki społecznej w Wilnie*, Wilno: wydane staraniem Konwentu Wileńskiego O. O. Bonifratrów, 1928.
- Zahorski Władysław, Pierwsze szpitale wileńskie (Kartka z historii Szpitalnictwa w Wilnie), in: *Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego*, Wilno, 1925, s. 65–72.

DOMININKAS BURBA – istorikas, Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos Ugdymo programų grupės docentas. Mokslinių interesų kryptys: nusikalstamumo istorija, Vilniaus ir Vilniaus regiono socialinė istorija Naujaisiais laikais, kelionių ir turizmo istorija, egodokumentika.

Elektroninis paštas domininkasb@gmail.com

BRIDGES AND FERRIES AS OBJECTS OF DISPUTE AND CRIME LOCATIONS AMONG EIGHTEENTH CENTURY NOBLES OF VILNIUS DISTRICT

DOMININKAS BURBA

Education Academy of Vytautas Magnus University

Bridges and ferries, as objects of dispute and crime locations among the eighteenth century nobles of Vilnius district, is the main topic of research in this article. Case materials and auxiliary documents from the records of Vilnius district castle and land courts reveal how often bridges are mentioned in the court processes in both violent and non-violent crimes. Research explores what types of violent crimes took place on bridges or ferries most often. It also works on questions of geographic localisation and statistics, discussing general situation of bridges in Vilnius and its neighbouring areas in the eighteenth century.

Bridges are regularly mentioned in the books of the eighteenth century Vilnius castle and land courts, albeit most references are not related to conflicts and bridges are mentioned as orientation marks or in reference to location of a real estate object. Both non-violent legal disputes, involving bridges as objects, and violent crimes on the bridges were not in multitude, however non-violent crimes were in smaller numbers. There were seven dispute cases about lands, properties and plots of land where bridges and ferries are mentioned. Non-violent conflicts mostly took place in rural areas of the district, four of them, and three such disputes happened in Vilnius (one on the Green Bridge and two on the bridges over the River Vilnia).

Most commonly recorded violent crime on a bridge was beating and, since this was the most common type of crime perpetrated by nobles in the eighteenth century Vilnius district, this trend is logical. A bridge is once mentioned in the record about a raid. In terms of location, more crimes on the bridges took place in the rural space, although this particular space wasn't dominant, since six crimes were reported in the province and five in the city – two in Vilnius on the Green (Stone) Bridge, two on the bridges over the River Vilnia and one on a ferry near Šnipiškės. Trends in crime locations match general crime tendencies in Vilnius district, where more crimes took place in the rural space than in the urban one. One may guess, that the rare mention of bridges partially testifies to the fact that in the eighteenth century Vilnius district level of communication was not high and there were not too many bridges. On the other hand, when assessing trends in violent crimes in Vilnius district it was revealed that bridge based crimes comprised only one percent of all crimes. Having in mind that bridge is a relatively

small object, compared to several different or other urban and rural spaces, this number isn't that small.

Keywords: Vilnius district, castle court, land court, crimes, nobles, peasants, bridges, ferries, passings.